

Kaip naudotis vadovėliu?	4
Vadovėlį papildantis mokymo komplektas	5
1. Istorijos mokslas	6
2. Istorijos šaltiniai ir tyrimai	10
3. Laikas ir erdvė istorijoje	14
I Antikos, krikščionybės ir islamo įtakos Europos civilizacijai	18
1.1 Senovės Graikija: nuo Kretos civilizacijos iki Aleksandro Makedoniečio imperijos	20
1.2 Senovės Graikijos kultūra	25
1.3 Senovės Romos valstybė	29
1.4 Romėnų civilizacijos kultūros palikimas	34
1.5 Krikščionybės atsiradimas	38
1.6 Krikščionybės plitimas Europoje	43
1.7 Bizantijos imperija	47
1.8 Arabai ir islamo atsiradimas	52
Skyriaus santrauka	56
Metodas. Kaip nagrinėti istorijos schemas?	58
Metodas. Kaip nagrinėti kontūrinį žemėlapi?	60
Ruošiuosi egzaminams	62
II Viduramžių Europos valstybės, visuomenė, ūkis ir kultūra	66
2.1 Karolio Didžiojo imperija ir Europos valstybių kūrimas	68
2.2 Feodalizmas ir luominė viduramžių visuomenė	72
2.3 Viduramžių valstybė: nuo feodalinio susiskaldymo iki centralizacijos	77
2.4 Katalikų bažnyčios galia viduramžiais	81
2.5 Kryžiaus žygiai	85
2.6 Viduramžių Europos ūkis	90
2.7 Viduramžių Europos kultūra	95
Skyriaus santrauka	100
Metodas. Kaip nagrinėti rašytinį šaltinį?	102
Ruošiuosi egzaminams	104
III Viduramžių Lietuva: nuo pagonybės laikų iki krikščioniškos valstybės	108
3.1 Nuo baltų iki lietuvių tautos susidarymo	110
3.2 Baltų visuomenė, kultūra ir dvasinis pasaulis	115
3.3 Lietuvos valstybės įkūrimas	120
3.4 Gediminaičių Lietuva	125
3.5 LDK valdant Jogailai ir Vytautui	130
3.6 LDK dinastinių unijų su Lenkija laikais	136
3.7 Permainos LDK visuomenėje ir ūkyje	141
3.8 LDK kultūrinė ir religinė įvairovė	146
Skyriaus santrauka	152
Metodas. Kaip tinkamai konspektuoti?	154
Ruošiuosi egzaminams	156
Istorinių asmenybių biografijos	160
Sąvokų žodynas	164

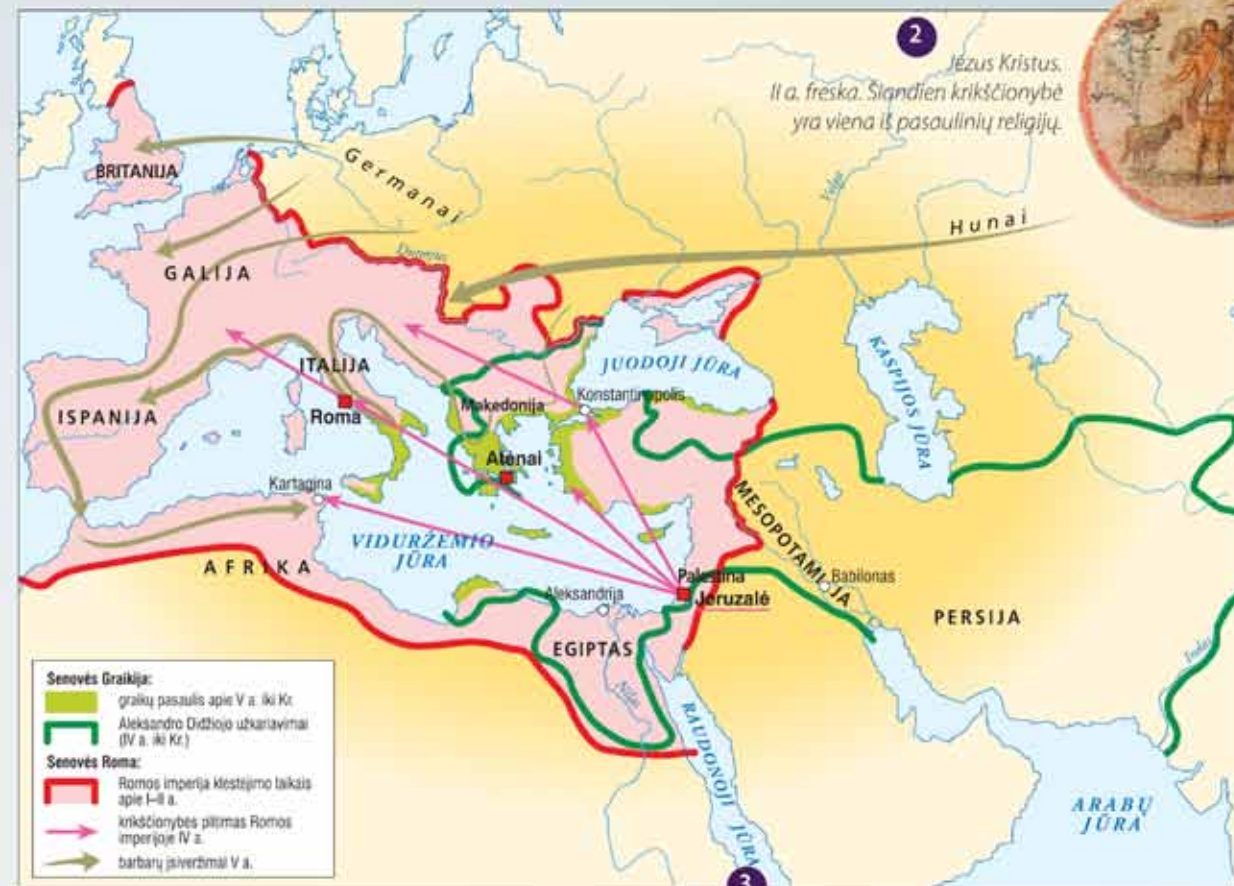
I. Antikos, krikščionybės ir islamo įtakos Europos civilizacijai

Antika (lot. *antiquus* – senovinis) vadinama senovės istorijos dalis, graikų ir romėnų pasaulis, apimantis laikotarpį nuo Mikėnų civilizacijos XIII a. iki Kr. iki Vakarų Rėmos impėrijos žlugimo 476 m. Antikinė Graikijos civilizacija formavosi ant seniausių žemyne Krėtos (Mino) ir Mikėnų civilizacijos pamatų. Senovės graikai sukūrė demokratijos pradmenis, pasiekė reikšmingų meno ir mokslo laimėjimų. Šį palikimą perėmė ir plėtojo romėnų civilizacija. Jos ir graikų laimėjimai įvardijami kaip antikos kultūra. Svarbi jos palikimo dalis – krikščionybė, turėjusi įtakos tolesnei Europos civilizacijos kultūrinei, politinei ir istorinei raidai.

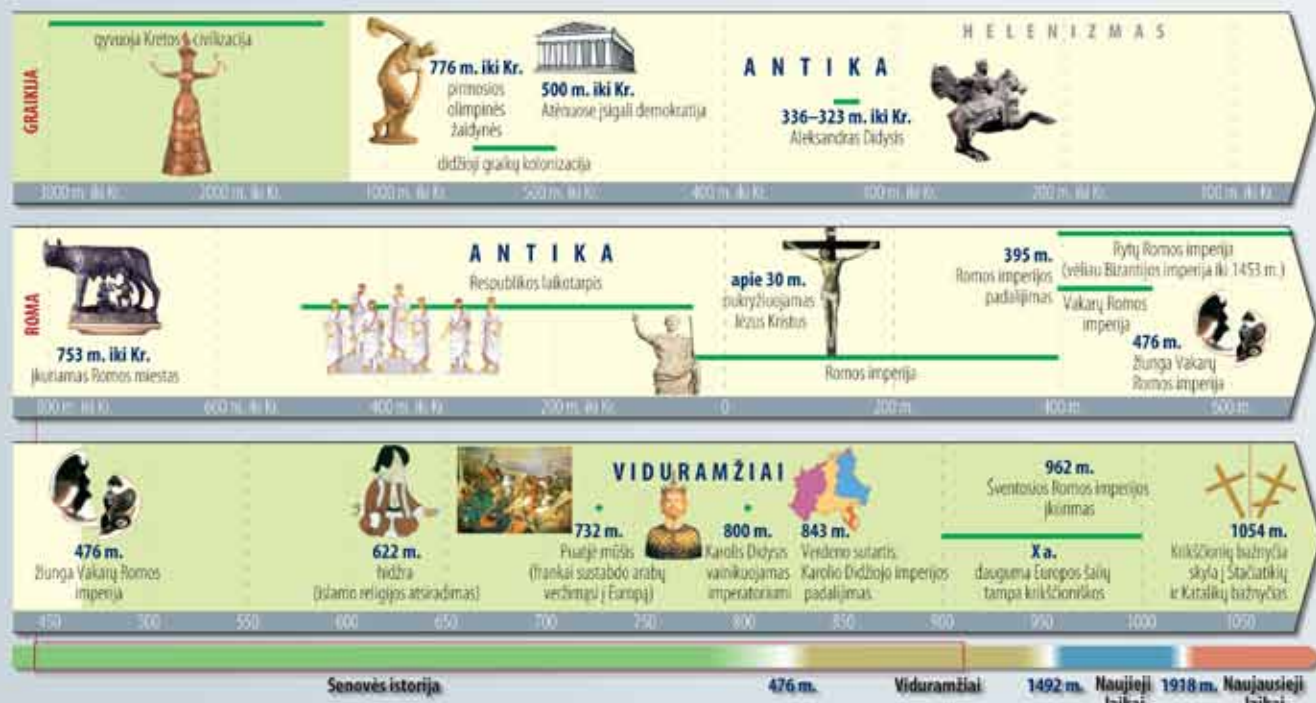
Antikos pabaigą ir viduramžių pradžių žymi Vakarų Rėmos impėrijos žlugimas, didysis tautų kraustymasis, ūkio ir kultūros nuosmukis. Tačiau antikos palikimas neišnyko. Ątskira nuo Vakarų Europos lotyniškosios civilizacija laikoma Rytų Rėmos impėrija Bizantija gyvavo dar 1000 metų. Kadaise buvę aršiausi imperijos priešai krikščionys išsaugojo ir barbarams perdavė antikos paveldą. Atsiradusi nauja islamo religija taip pat perėmė daug krikščionybės ir antikos kultūros elementų. Ankstyvaisiais viduramžiais Europos civilizaciją apėmė antikos palikimą, krikščionybę ir barbarų germanų tradicijas.

1 Milo Venera. Vienas iš helenistinio meno sedėvėrų, rastų Egėjo jūros Mėlo saloje Graikijoje. Apie II–I a. iki Kr.

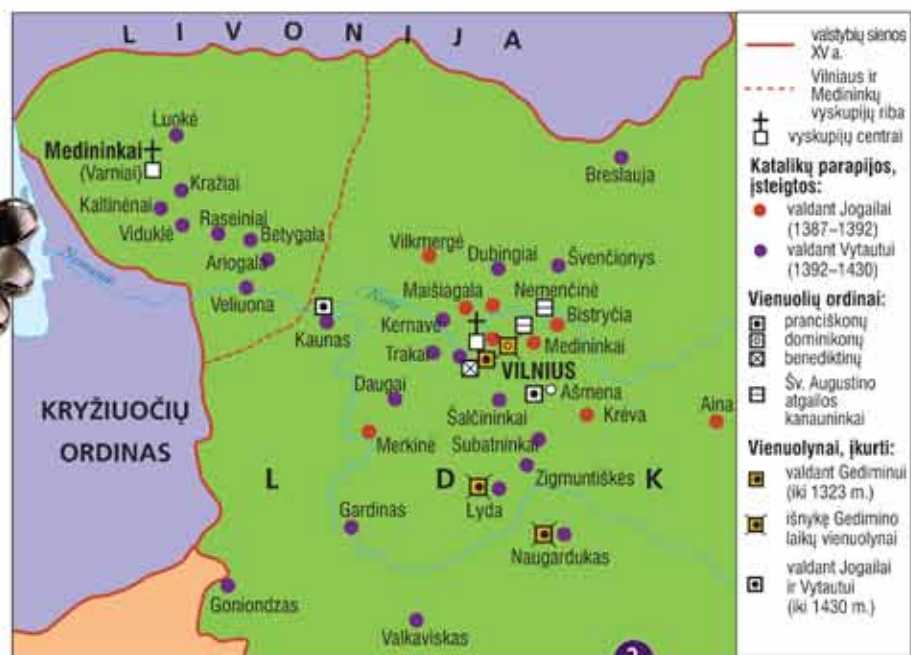
Senovės graikų ir romėnų pasaulis. V a. iki Kr. – V a.

3.8 LDK kultūrinė ir religinė įvairovė

1 Pagonybės ir krikščionybės susidūrimą liūdijančios įkapės – karoliai su varpeliais, kryželiais ir žvėries nagų amuletas, XV a.

2 Lietuvos krikštas iki 1430 m.

3 Žygimanto Augusto 1547 m. laiško Krokuvos vyskupui ištrauka

Toje mūsų Didžiojoje Kunigaikštijoje krikščioniškasis tikėjimas dar yra labai silpnas augmuo; neišlavėjusi prastuomenė, išskyrus Vilniaus miestą, ypač Žemaitijoje, kaip dievus garbina miškus, ąžuolus, liepas, upes, akmenis ir žalčius, viešai ar slapta jiems atnašauja aukas; apie kitus prietarus nekalbėsime.

A. Bumblauskas, Senosios Lietuvos istorija 1009–1795 m., Vilnius: R. Paknio leidykla, 2005, p. 195.

Katalikybės plitimas

Po krikšto katalikybė Lietuvoje įsitvirtino labai lėtai. Naujas tikėjimas atėjo iš lietuviams menkai pažįstamos Lenkijos, siejosi su žūtbūtinėmis kovomis prieš kryžiuočius. Pirmieji katalikų dvasininkai buvo atvykėliai, dauguma nemokėjo lietuvių kalbos. Tai stabdė visuomenės krikščionėjimą. LDK rytinėse žemėse katalikybė plisti trukdė čia jau įsitvirtinusi stačiatikybė.

Norėdami pasirodyti esantys uolūs krikščionys valdovai itin rūpinosi naujo tikėjimo plėtra. Jie steigė ir materialiai rėmė pirmąsias katalikų bažnyčias. Krikščionybė pirmiausia įsigalėjo miestuose, nes čia ir iki krikšto gyveno daug krikščionių, vietos stačiatikių ir atvykėlių iš kitų kraštų. Kaimo vietovėse dėl tinkamų dvasininkų stygiaus katalikybė plito kur kas lėčiau. Sparčiausiai ji sklido aukštuosiuose visuomenės sluoksniuose – tarp bajorų ir miestiečių. Sunkiausiai sekėsi paveikti valstiečių pasaulėžiūrą. Atokesnėse vietovėse dar ilgai viena šalia kitos sugyveno pagonybė ir naujasis krikščionių tikėjimas.

XV a. pamažu vyko Lietuvos krikščioninimas, stiprėjo Katalikų bažnyčia, nyko pagoniška pasaulėžiūra. Imta steigti vienuolių, klostėsi parapijų tinklas, daugėjo lietuvių kilmės dvasininkų.

Iki krikšto	1387	Krikštas
Religija – pagonybė. Tolerancija kitoms tikyboms.		Religija – katalikybė. Tolerancija kitoms tikyboms, išskyrus pagonybę (oficialiai ji neegzistuoja).
Raštas tik didžiojo kunigaikščio, miestuose gyvenančių retų svetimšalių bei stačiatikių aplinkoje.		Raštas plinta į kitus visuomenės sluoksnius (dvasininkai, bajorija).
Mokyklos stačiatikių žemėse.		Kuriasi pirmosios parapinės, katedrų mokyklos. Pradedama siųsti studentus į Europos aukštąsias mokyklas.
Mūrinė architektūra itin negausi – mūrinės pilys, kelios bažnyčios Vilniuje, stačiatikių cerkvės.		Plinta gotikinė mūrinė sakralinė architektūra.

5 Krikšto įtaka Lietuvos kultūrai.

4 Viena iš seniausių išlikusių LDK gotikinių skulptūrų – Laukžemės Švč. Mergelė Marija, XV a. pradžia.

6 LDK tautinė ir religinė sudėtis XV–XVI a.

Tolerancijos tradicijos išsaugojimas

Istorikų skaičiavimais, XVI a. LDK gyveno apie 2,5 mln. žmonių. Jie priklausė įvairioms tautinėms ir religinėms grupėms. Valstybės branduolio žemėse susitelkę lietuviai sudarė trečdalį, rytų ir pietryčių teritorijoje įsikūrę stačiatikiai rusėnai – pusę visų gyventojų. Miestuose gyvavo vokiečių amatininkų ir pirklių bendruomenių. Tačiau LDK, kitaip nei gretimose Europos valstybėse, vokiečių įsikūrė mažai. XVI a. pradž. Lietuvoje pasirodė ir iš Indijos atklydusių klajoklių čigonų. Valstybės valdymui ir visuomenei didžiausią įtaką išlaikė katalikai lietuvių kilmės bajorai.

Krikščioniškose Europos valstybėse kitatikiai buvo verčiami priimti vyraujančią religiją. Atsisakiusiuosius persekiojo, trėmė iš šalies, net žudė. LDK valdovai išsaugojo pagoniškąją tolerancijos tradiciją. Šalyje taikiai sugyveno skirtingų tautybių, religijų ir kultūrų žmonės.

Netolerancijos apraiškų pasitaikė itin retai. Iš pagonybės ir žūtbūtinio karo su kryžiuočiais laikų žinomos vienuolių pranciškonų kankinystės Vilniuje, kai įpykę dėl viešų raginimų priimti krikščionybę pagonys miestiečiai juos nužudė. Šiuos įvykius simbolizuoja Trijų kryžių kalno paminklas Vilniuje. Stačiatikiai šventais laiko didžiojo kunigaikščio Algirdo tarnus lietuvius – Antaną, Joną ir Eustachijų. Jie, tapę stačiatikiais, atsisakė valgyti mėsingą valgį per pasninką. Už šį kunigaikščio įžeidimą tarnai buvo nubausti mirties bausme. Jų kūnai saugomi ir garbinami Vilniuje šalia Aušros vartų esančioje Šv. Dvasios cerkvėje. Antisemitizmo atvejais pasitaikė, kai Aleksandras Jogailaitis, kaip ir dalis kitų to meto Europos valdovų, besigviešdamas turto, buvo išvaręs iš Lietuvos žydus, tačiau netrukus leido jiems grįžti.

7 XIV a. pab. Jogailos motinos Julijonos statyta Švaisčiausiosios Dievo Motinos cerkvė Vilniuje. XVI a. šventovę rekonstravo įtakingiausias to meto rusėnų didikas Konstantinas Ostrogiškis.

8 LDK – „tauty lopšys“

Tie lietuviai, kurie XV–XVI a. valdė LDK, vis dar suprato vietines baltų tarmes, buvo katalikai, rašė ir skaitė bažnytine slavų kalba, kalbėjo rytų slavų tarmėmis, iš kurių ilgainiui išsirutuliojo baltarusių ir ukrainiečių kalbos, ir laikė save romėnų palikuonimis. Po 1387 m. „lietuvybė“ ėmė reikšti ir tam tikras teises bei laisves, kurios iš pradžių buvo suteiktos tik bajorams katalikams. Tapti tokiais lietuviams buvo lengva ir patrauklu taip pat ir slavų žemių bajorams. Baltiškajai LDK bajorų daliai kalbiškai slėvėjant, rusėniškoji jų dalis kultūriškai ir politiškai sulietuvėjo. Taip ilgainiui iš baltų ir slavų susiformavo vadinamoji LDK „politinė tauta“ – slavškai (bet ne visi – vien tik slavškai) kalbantys lietuviai. Kaip ir kitos imperijos, LDK buvo tautų maišymosi katilas. Tik jeigu daugelis imperijų tapo „tauty kalėjimais“ ar net „tauty kapinėmis“, LDK geriau tinka „tauty lopšio“ pavadinimas.

Pagal interviu su prof. Z. Norkumi, Lietuvos rytas, 2009 12 23.

9 Iš 1441 m. Kazimiero Jogailaičio privilegijos

Skelbiame visiems, kam tai reikia žinoti, visiems dabar esantiems ir būsimiems žmonėms, kurie apie tai sužinos. Atkreipę mūsų dėmesį į mūsų Trakų karaimų skurdą ir nuostolius, kurie šiuo metu yra prispaudę, ir, norėdami pagerinti jų padėtį, kad galėtų atsigauti nuo tų nelaimių, mes suteikiame jiems vokiečių Magdeburgo teisę ir šiuo raštu ją dovanojame.

LDK kasdienis gyvenimas: Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 468

10 Iš Martyno Belskio XVI a. „Lenkijos kronikos“

Tuo metu Vytautas išžygiavo prieš totorius, juos nugalėjo ir parsigabeno vieną ordą su žmonėmis ir vaikais į Lietuvą, juos įkurdino išdalydamas kai kuriuos kaimus prie Vokės upės, išlaisvino nuo visokių mokesčių, tik paliko prievolę joti į karą. Tačiau jie neigia, kad buvo Vytauto belaisviai, sako, jiems patiems sutikus, buvo atvesti pagelbėti kare su prūsais. Tada Vytautas, norėdamas surinkti daugiau žmonių, išsėjos metus.

LDK kasdienis gyvenimas: Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 39

12 Žydų dvasininkas. XVI a. Brastos Biblijos iliustracija – vienas iš ankstyviausių žinomų žydų atvaizdų LDK.

Žydai	Karaimai	Totoriai
Kada ir kaip įsikūrė LDK?		
Vakarų Europoje persekiojami žydai bėgo į LDK. Pirmasis privilegijas jiems XIV a. pab. suteikė didysis kunigaikštis Vytautas	XIV a. pab. kunigaikštis Vytautas po karų su Aukso orda atsivežė iš Krymo	XIV a. pab. kunigaikštis Vytautas po karų su Aukso orda atsivežė iš Krymo
Kokią religiją išpažino?		
judaizmą	karaizmą (Senuoju Testamentu grįstas tikėjimas)	islamą
Maldos namų pavyzdžiai		
		
Šaukėnų sinagoga	Trakų kenesa	Kauno mečetė
Kur telkėsi?		
LDK miestuose ir miesteliuose	Trakuose ir jų apylinkėse	keliuose LDK miestuose ir miesteliuose
Kuo vertėsi?		
Pinigų skolinimu, prekyba, amatais, laikė smuklių	Karine tarnyba, amatais ir prekyba	Karine tarnyba, amatais ir prekyba, daržininkyste

11 LDK nekrikščioniškos mažumos.

Nekrikščioniškos mažumos

Karaimų ir totorių XIV a. pab. į Lietuvą po žygių į Aukso ordos valdas atsivežė Vytautas Didysis. Karaimus jis vertino kaip ištikimus karius, Trakų pilies sargybinius, suteikė privilegijų, leido turėti savivaldą.

Ištikimais Vytauto sąjungininkais tapę totoriai buvo apgyvendinti žemėse, kurių jiems dovanojo didysis kunigaikštis. Totoriai taip pat sudarė atskirą visuomenės sluoksnį, pakluso tik didžiajam kunigaikščiui. Už gautą žemę turėjo atlikti karinę tarnybą. Į karą vykdavo atskirais pačių totorių vadovaujama daliniais.

Manoma, kad pirmieji žydai Lietuvoje apsigyveno taip pat Vytauto Didžiojo laikais. Jiems buvo suteikta tikėjimo laisvė, garantuota gyvybės ir turto apsauga, leista gyventi susikurtose bendruomenėse – **kahaluose**. **Litvākais** vadinami Lietuvos žydai nuo XIV iki XVIII a. paplito visoje LDK teritorijoje, vertėsi prekyba, pinigų skolinimu, amatais. Daugumoje miestų ir miestelių sudarė daugiau nei pusę gyventojų. Jie nesimaišė su vietos gyventojais, vartojo **jidiš** kalbą ir gyveno pagal savo senuosius papročius. Garsiausiu žydų dvasiniu bei kultūros centru Rytų ir Vidurio Europoje tapo Vilnius, vadinamas Lietuvos Jeruzale. Klestėjimo viršūnę jis pasiekė Vilniaus Gaėno – rabino **Elijahu** – veiklos metais (XVIII a.).

Didžiųjų kunigaikščių privilegijos nekrikščionių bendruomenėms suteikė savivaldos teises, leido laisvai išpažinti religijas ir steigti maldos namus, išlaikyti tapatybę, kalbą bei papročius. LDK šaknis įleidusios tautos sukūrė turtingą ir įvairialypę kultūrą.

LDK tarp Rytų ir Vakarų – stačiatikiškosios kultūros poveikis

Geopolitinė padėtis tarp katalikiškos Vakarų ir stačiatikiškos Rytų Europos dalių lėmė LDK savitumą. Didelę įtaką jai turėjo su stačiatikybe iš Bizantijos plintanti kultūra. Pagonys užimtose Rusiės žemėse susidūrė su kita kultūrine aplinka: mūro cerkvėmis ir vienuolynais, freskomis ir mozaikomis, knygomis, pirmomis bibliotekomis ir raštingais vienuoliais. Rytines LDK teritorijas valdantys Gediminaičių kunigaikščiai, norėdami suartėti su valdiniais, priimdavo stačiatikių tikėjimą, perimdavo slavų kalbą ir papročius. Seniausias to pavyzdys – stačiatikių vienuoliu tapęs ir Laurušavo vienuolyną įkūręs Mindaugo sūnus Vaišelga. Vedę stačiatikes kunigaikštytes didžioji dalis Gediminaičių kunigaikščių XIV a. tapo stačiatikiais. Iš jų kilo garsios LDK didikų Sanguškų, Čartoriskių, Višnioveckių giminės. Stačiatikiai sudarė nemažą dalį pagonybės laikų etninės Lietuvos Kernavės ir Vilniaus miestų gyventojų.

Vyko abipusiai kultūrų mainai. Į LDK patekė ir jos istorinių procesų veikiami stačiatikiai rytų slavai kultūriškai ėmė skirtis nuo likusių už šios teritorijos ribų dabartinių rusų protėvių. LDK žemėse gyvenusiems būsimumų baltarusių ir ukrainiečių protėviams prigijo rusėnų (gudų) vardas.

LDK neturėjo atskiros nuo Maskvos kunigaikštystės įtakos Stačiatikių bažnyčios metropolijos. Politinė Lenkijos ir Lietuvos ūnija ir Lietuvos krikštas sudarė galimybę atsikratyti Maskvos didėjančios įtakos stačiatikių rusėnų dvasiniam gyvenimui. Lenkijos ir Lietuvos valdovai Jogaila ir Vytautas brandino bažnytinės katalikų ir LDK stačiatikių unijos idėją, tačiau visi bandymai ją sudaryti XV a. nepavyko.

Rašto kultūros plėtra

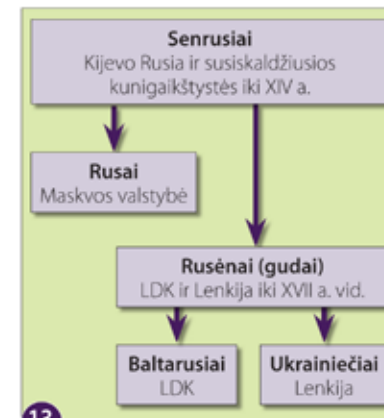
Lietuviškosios raštijos terminą LDK istorijos atveju apibrėžia ne lietuvių kalba, o to meto valstybės sienos, aprėpusios daugybę tautų ir kalbų. Lietuviškoji raštija atsirado Mindaugui įkūrus Lietuvos valstybę ir šalį pirmą kartą pasiekus krikščionybei. Pirmieji LDK raštijos paminklai buvo užrašyti įvairiomis kalbomis.

Pagoniška LDK būdinga sakytinė, žodinė kultūra. Nors ir suvokė rašto naudą, didieji kunigaikščiai pagonys skaityti ir rašyti nemokėjo ir tebetikėjo magiška žodinės priesaikos galia. Pagoniškoje teisėje taip pat vadovautasi karta iš kartos žodžiu perduodamomis paprotinės teisės tradicijomis.

Nors yra hipotezių, jog pagoniška visuomenė turėjo runų raštą lietuvių kalba, bet patikimų tai įrodančių mokslinių tyrimų nėra. Sukurti raštiją lietuvių kalba neraštingai gyventojų daugumai valdovai nematė reikalo. Bendraudami su Rusiės kunigaikštystėmis, Bizantija jie galėjo vartoti graikų ir senovės slavų raštus, o su Vakarais susirašinėjo lotynų, vokiečių kalbomis. Bet būta užrašų ir lietuvių kalba. Kalbininkai spėja, jog naujai pakrikštytiems Mindaugo aplinkos žmonėms reikėjo išversti į lietuvių kalbą svarbiausius poterių ir maldas. Iš vokiečių kalbos Livonijos vienuolių darytų vertimų raštai neišliko, bet galėjo būti perduodami žodžiu.

LDK plečiantis į rytus, raštingų gyventojų daugėjo. Dažniausiai tai buvo Rusiės žemių stačiatikių vienuoliai. Jie ir Gedimino laiškus rašė. Didžiojo kunigaikščio raštininkai katalikų pranciškonų vienuoliai buvo bene vieninteliai raštingi to meto žmonės.

Tik priėmusioje krikštą Lietuvoje įsitvirtino ir rašto kultūra. Ji plito per Bažnyčią, valdovo ir vietos valdžios aparatą, savivaldos teises turinčių miestų raštines, teismus. Didžiausia raštininkų, perrašinėtojų, vertėjų susibūrimo vieta tapo didžiojo Lietuvos kunigaikščio raštinė. Čia sukurti svarbiausi Lietuvos istorijos dokumentai.

13 Rytų slavų tautų susidarymas.

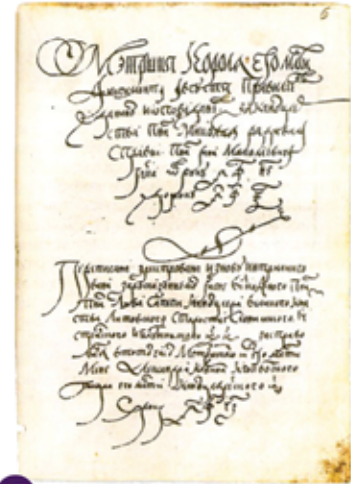
14 XIII a. pab.–XIV a. pradž. Laurušavo evangelija – pirmoji LDK rankraštinė knyga.

15 LDK stačiatikių delegacija Konstancos bažnytiniame susirinkime. XV a. I pusės miniatiūra.

3.8 LDK kultūrinė ir religinė įvairovė

- 16** Seniausi reikšmingi pagoniškos LDK raštijos paminklai: A) – 1253 m. Mindaugo privilegija lotynų kalba Livonijos pirkliais; B) – 1322–1324 m. Gedimino laišakai lotynų ir vokiečių kalbomis popiežiui, Hanzos miestams, Saksonijos pranciškonams ir dominikonams.

17 Rusėnų kalba rašytos Lietuvos Metrikos knygos puslapis. XVI a. pradžia.

18 LDK Metrikos ištrauka

Byla rusėnų kalba. 1525 m. Nuosprendis Vilniaus miesto auksakaliui Wolfgangui su jo broliene Vincentiene dėl jo brolio veliono Vincento kilnojamojo turto ir namų Vilniaus mieste.

Lietuvos Metrika (1522–1530): 4 teisimų bylų knyga, Vilnius, 1997, p. 1–2.

19 LDK metraščių ištrauka

Tenai miegodamas jis susapnavo, kad ant kalno, kuris buvo vadinamas Kreivuoju, dabar Plikuoju, stovi didžiulis geležinis vilkas, o jame staugia tarytum šimtas vilkų. Pabudo iš miego ir tarė savo žyniui, vardu Lizdeika: „Sapnavau keistą sapną“. Tada žynys tarė: „Didysis kunigaikštis, geležinis vilkas reiškia – sostinė stovės čia, o staugimas – jo vidū.“

LDK kasdienis gyvenimas: Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 11.

tai: įvairios privilegijos, LDK metraščiai, LDK Metrika. Raštas sukėlė tikrą kultūros perversmą. Jis skverbėsi į visas valstybės ir visuomenės gyvenimo sritis.

Krikščioniškoje LDK lietuvių kalba liko tik šnekamoji. LDK raštai ir toliau rašyti lotynų, vokiečių ir rusėnų rašto kalba. Pastaroji, lietuvių kunigaikščių užimtose rytų slavų žemėse egzistavusi jau nuo X a., paplito labiausiai. Ją suprato didelė dalis slaviškai kalbančių LDK gyventojų. Rusėnų rašto kalba buvo parašyti svarbiausi LDK dokumentai. Tačiau jos negalima vadinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalba. Viduramžiais valstybinės kalbos samprata dar neegzistavo.

Įsigalėjus krikščionybei, LDK kartu su raštu ėmė plisti ir rašytinė teisė. Įstatymus ir įvairias privilegijas rašė ir skelbė didysis kunigaikštis ir Ponų taryba. 1468 m. Kazimiero Jogailaičio teisynas buvo pirmasis rašytinis LDK įstatymų rinkinys.

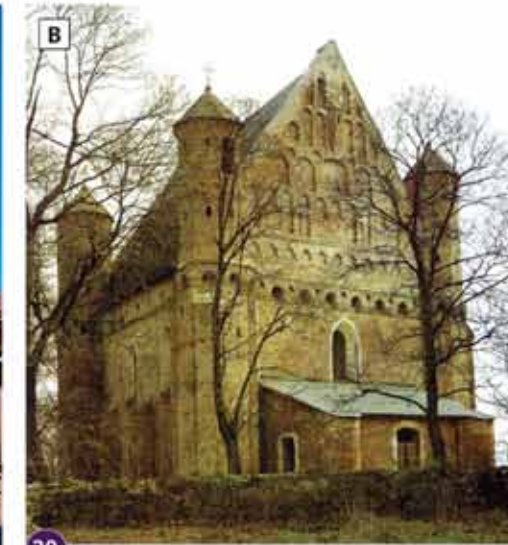
Pirmosios mokyklos ir švietimo plėtra

Pagoniškoje ir nuolat kariaujančioje LDK visuomenėje mokslas ir išsilavinimas nebuvo vertinamas. Dėl karo su kryžiuočiais ir LDK tarptautinės izoliacijos šalyje ilgą laiką mokyklų nebuvo. Išimtį sudarė tik prie stačiatikių vienuolynų ir cerkvių veikusios religinio mokymo įstaigos.

Krikščionybės priėmimas skatino švietimo plėtrą. Prie bažnyčių besikuriančios mokyklos keitė LDK visuomenę ir skatino rašto kultūros plėtrą. 1397 m. minima pirmoji Vilniaus katedros mokykla. Vėliau mokyklų įsteigta prie vienuolynų, didikų dvarų, parapijose. Šios mokyklos rengė daugiausia katalikų dvasininkus ir ten galėjo mokytis tik nedidelė jaunimo dalis. Katedrų mokyklose jaunuoliai pradėdavo rengtis dvasininko pareigoms, parapijose įgydavo pradinio mokslo. Didikų vaikai mokslo pradmenų mokėsi namų mokyklose. Net ir negausios, neaukšto mokymo lygio pirmosios Lietuvos mokyklos kėlė gyventojų raštingumą, ugdė krikščioniškas vertybes.

Po krikšto Europos aukštosiose mokyklose ėmė atsirasti lietuvių studentų. Dažniausiai jie studijavo artimiausiuose – Prāhos, Krokuvos – universitetuose. Į užsienį studijuoti važiavo daugiausia bajorų atžalos. Tai rodo, jog šalį valdantis visuomenės sluoksnis jau suvokė išsilavinimo teikiamą naudą.

Dauguma studentų studijavo Jogailos globojamame Krokuvos universitete. Prāhoje karalienės Jadvygos rūpesčiu buvo įsteigta lietuvių kolegija, kurioje galėjo apsigyventi iš LDK atvykę studentai. XV–XVI a. sandūroje pavienių lietuvių studentų atsirado dabartinių Vokietijos ir Itālijos žemių universitetuose. Dėl švietimo LDK formavosi stiprus raštingų ir išsilavinusių žmonių sluoksnis.

20 Gotikos architektūros LDK pavyzdžiai: A) – XVI a. pradž. Šv. Onos bažnyčia Vilniuje; B) – XV a. pab. – XVI a. pradž. Synkovičių cerkvė dab. Baltarusijoje.

Gotikinio meno stiliaus ypatybės LDK

Kitaip nei anksčiau krikštą priėmusioje Lėnkijoje, LDK romanikos mūrinių pastatų nėra. Stačiatikiškose žemėse klestėjo bizantinis architektūros ir meno stilius. Seniausiu gotikiniu mūru Lietuvoje laikomos Mindaugo įrengtos Vilniaus katedros rūsio grindys. Labiau mūro statyba etninėse lietuvių LDK žemėse pradėjo plisti XIV a. I pusėje. Dauguma pastatų – gynybinės paskirties pilys. Seniausios žinomos gotikinės bažnyčios buvo pastatytos pagoniškoje Lietuvoje. Šv. Mikalojaus bažnyčią Vilniuje įrengė miestiečiai vokiečių pirkliai.

Po krikšto susiklostė palankesnės sąlygos Vakarų idėjoms, meno stiliams, gyvenimo būdui ir madoms plisti Lietuvoje. Valdovai Jogaila ir Vytautas Didysis masiškai rėmė naujų bažnyčių statybą Vilniuje, Kaunė, Trākuose bei stačiatikiškose LDK žemėse. Atsirado daugiau statybą išmanančių vietos meistrų, plito plytų gamyba. Suvokti ir kiti mūro statybos privalumai: plytinių pastatų ilgaamžiškumas, atsparumas gaisrams, puošnumas ir jų statytojų galios bei turtų demonstravimas.

Gotikinių dailės ir skulptūros kūrinių daugiausia skirta bažnyčių puošybai ir religinėms apeigoms. Gotika LDK labiausiai suklestėjo ir vyraujančiu stiliumi tapo XV a. pab.–XVI a. I pusėje, Vakarų Europoje jau plintant renesansui. Vietos ir kviesinių meistrų aukštą statybos ir meninį lygį liudija Šv. Onos ir Bernardinų bažnyčios Vilniuje, Perkūno namas Kaunė. Į LDK iš Lėnkijos ir Vokietijos atėjo ir plito plytų gotikos stilius.

LDK gotika įgijo savitų bruožų, maišėsi su bizantine architektūra. Jos įtaka matoma stačiatikiškų cerkvių architektūroje, dekore ir sieninėje tapyboje. Bizantinio meno elementų galima pamatyti katalikiškose bažnyčiose. LDK sienos žymėjo ryčiausią gotikos stiliaus išplitimo Europoje ribą.

Per labai trumpą laiką – XV–XVI a. – LDK perėmė Vakarų Europos šalių kultūrą. Lietuvą tapo krikščioniškosios Vakarų civilizacijos dalimi.

21 LDK meistrų sukurta Jogailų vaizduojanti gotikos ir bizantinio stilių bruožų turinti freska Liublinos pilies karališkojoje koplyčioje. XV a. I pusė.

- ?**
1. Remkis **1**–**3** šaltiniais ir pateik išvadų apie katalikybės plitimą LDK.
 2. Įvardyk esminius LDK kultūros bruožus pagonybės laikais ir priėmus krikščionybę **5**.
 3. Apibūdink tautinę ir religinę LDK padėtį **6**. Pagrįsk mokslininko teiginį **8**, jog LDK tinka tautų lopšio, o ne tautų kalėjimo pavadinimas.
 4. Įvardyk nekrikščioniškas LDK mažumas ir esminius jų istorijos LDK, religijų ir užsiėmimų bruožus **11**. Kuo siejasi **9** ir **10** minimos mažumos ir Vytautas Didysis?
 5. Įvertink stačiatikybės įtaką LDK kultūrai. Pateik abipusių kultūros mainų pavyzdžių **13**, **14**.
 6. Paaiškink, ką vadiname lietuviškąja LDK raštija **16**. Dėl ko LDK lietuvių kalba buvo tik šnekamoji?
 7. Kuo Lietuvos metraščiai yra panašūs ir kuo skiriasi nuo LDK Metrikos **18**, **19**? Kokios priežastys skatino sukurti šiuos LDK raštijos paminklus?
 8. Įvardyk gotikos stiliaus architektūros ir meno LDK ypatybes **4**, **20**, **21**.

I. Išnagrinėk rašytinius šaltinius

A Poemų ištraukos

Vyrą pašlovinki, Mūza, per negandus ėjusį drąsiai.
Vėtrų blaškytą ilgai, kai šventąją Troją išgriovė.
Daugio žmonių miestus jis aplankė, jų papročius matė
ir vandenynuos plačiuos su pavojumi rungė ne kartą
dėlei gyvybės savos ir dėl bendražygių grįžimo.
Betgi išsaugoti jų nevaliojo, nors troško širdingai.

Trojos herojų pulkai kaip liepsna arba vėtra smarkiausia,
verždamies nuolat pirmyn paskui Hektorą sūnų Priamo,
šaukė ir baisiai triukšmavo, laivus mat galvojo achajų
greitai paimsią.

1. Kurio antikos autoriaus kūrinių ištraukos pateikiamos?
2. Apie kokį istorinį įvykį yra šie kūriniai? Kurie dar istorijos šaltiniai liudija jo tikrumą?
3. Prie kurio antikos civilizacijos pasiekimų yra priskiriamos poemos?
4. Įvardyk šios civilizacijos kultūros pasiekimų.
5. Savais žodžiais paaiškink, dėl ko jie itin reikšmingi.
6. Pateik jų taikymo pavyzdžių šių dienų Europos ar Lietuvos kultūroje.

D Devynioliktais Diokletiano valdymo metais, artėjant Išganytojo Kančios šventei, visur buvo paskelbtas imperatoriaus įsakymas sulyginėti bažnyčias su žeme ir sudeginti Šventuosius Raštus. Netrukus po to vienas paskui kitą pasirodė kiti įsakai, kuriuose buvo liepta visų bažnyčių vadovus pirma uždaryti į kalėjimus, o po to bet kuriomis priemonėmis priversti juos atnašauti. Kai Aš, Konstantinas, ir Aš, Licinijus, atvykome į Milaną ir pradėjome aiškintis visus klausimus, kaip vieną iš svarbiausių dalykų mes nusprendėme paskelbti taisykles, kurios garantuotų pagarbą Dievui, duoti krikščionims ir visiems kitiems laisvę išpažinti tokį tikėjimą, kokį jie nori. Galų gale galingasis Konstantinas atsikovojo savo rytines žemes ir vėl suvienijo Rėmos impėriją, atnešė taiką jai nuo šiaurės iki pietų ir nuo rytų iki tolimiausių vakarų. Ir kaimuose, ir miestuose žmonės šoko ir dainavo garbindami visų pirma, kaip jiems buvo nurodyta, mūsų Aukščiausiąjį Viešpatį Dievą, o paskui – tokius brangius Dievui dievobaimingąjį imperatorių ir jo sūnus.

1. Įvardyk valstybę ir valdovus, sietinius su šaltinio įvykiais.
2. Apie kokio tikėjimo istoriją kalbama šaltinyje?
3. Kuo jis skyrėsi nuo romėnų religijos?
4. Apibūdink šaltinyje minimų valdovų požiūrį į šį tikėjimą. Atsakymą pagrįsk žiniomis ir šaltinio tekstu.
5. Kodėl šiam tikėjimui buvo reikšmingos Milane paskelbtos „taisyklės, kurios garantuotų pagarbą Dievui“?

B Iš Gajaus Svetonijaus Trankvilo „Dieviškojo Augusto“

Aukščiausias ir pačias garbingiausias valstybės pareigas jis [Oktavianas] gavo iš anksto, įskaitant ir kai kurias naujas bei iki gyvos galvos suteiktas. Konsulatą pasiglemžė tarsi priešas, pritraukęs legionus prie Romos ir per pasiuntinius kariuomenės vardu to pareikalavęs. [Liaudies] tribūno valdžią jis gavo iki gyvos galvos ir kartą, o gal du kartus išsirinko kolegą penkeriems metams. Papročių bei įstatymų priežiūrą jis irgi išsilygo iki gyvos galvos.

1. Remkis šaltiniu, žiniomis ir nurodyk Romos valdymo santvarką iki Oktaviano ir įsigalėjus jam.
2. Kuris romėnų karvedys ir kodėl yra laikomas Oktaviano pirmtaku? Kokio likimo jis sulaukė?
3. Kuo šaltinyje minimas Romos valstybės valdymo būdas skyrėsi nuo respublikos laikų valdymo?

C Jis yra Alachas, be jo nėra jokio kito dievo. Jis Aukščiausiasis Valdovas, jis švenčiausias, jis Taikos davėjas. Tebūnie jis išaukštintas prieš stabus. Jis yra Alachas, Kūrėjas, Pradininkas, Formos suteikėjas. Mesijas Jėzus, Marijos Sūnus, yra Alacho pasiuntinys. Tikėkit Alachą ir nesakykit: trys.

1. Remkis šaltinio tekstu ir įvardyk jame minimas religijas.
2. Kuriai religijai išaukštinti skirtas šis tekstas?
3. Kokių religijų tipui ji yra priskiriama?
4. Kuri tokio tipo iki šiol egzistuojanti religija yra seniausia?
5. Koks asmuo laikomas šios religijos pradininku?

E Iš Benjamino kelionės užrašų. XII a.

Konstantinopolis – visos graikų žemės sostinė. Ir ten imperatoriaus Manuilo rezidencija. Ten yra šventosios Sofijos bažnyčia ir ten gyvena graikų popiežius, nes jie nepavaldūs Rėmos popiežiui. Toje bažnyčioje tiek altorių, kiek dienų metuose. Ten prie rūmų sienos yra imperatoriaus pramogų vieta, vadinama hipodromu. Kasmėt Jėzaus gimimo dieną imperatorius rengia ten didžiulius spektaklius. Ši šalis plati ir joje taip gausu visokių vaisių, taip pat duonos, mėsos ir vyno, kad jokia šalis neprilygs jai savo turtingumu. Gyventojai, susipažinę su visa graikų literatūra, gyvena ramiai ir laimingai. Karui su turkų sultonu jie samdo kariškius iš įvairių tautų.

1. Apie kokią valstybę kalbama šaltinyje?
2. Kokius krikščionių nesutarimus liudija šaltinis?
3. Kieno garbei miestas pavadintas Konstantinopoliu? Kaip vadinamas šiais laikais? Kokie istoriniai įvykiai lėmė pavadinimo pokyčius?
4. Kokių išvadų apie valstybės tikėjimą, sąsajas su antika, valdymą, ekonominę padėtį, santykius su kaimynais galima padaryti remiantis šaltiniu?

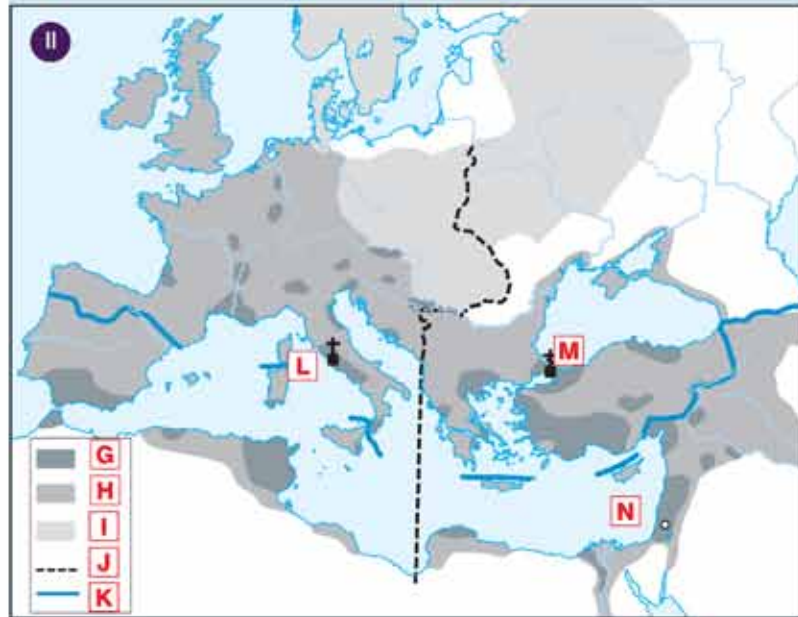
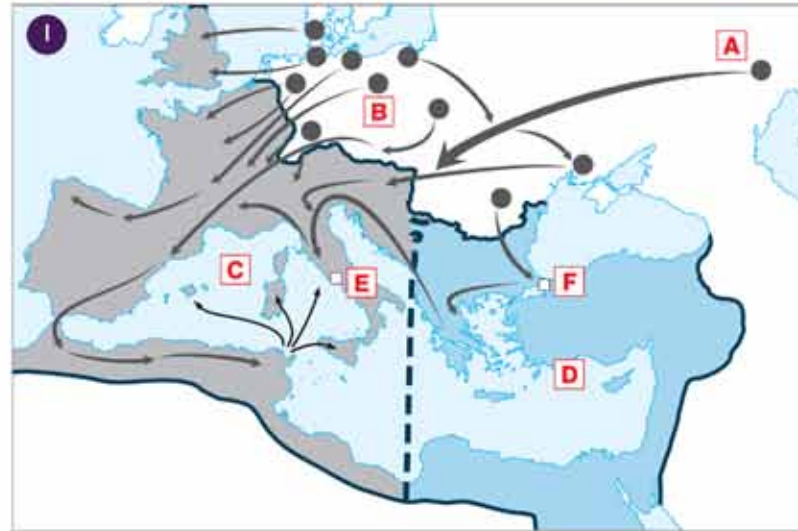
II. Išnagrinėk iliustracijas

- ?**
1. Įvardyk A–H iliustracijose vaizduojamus objektus. Apibūdink jų paskirtį.
 2. Nurodyk, kurios civilizacijos palikimui priklauso.

III. Išnagrinėk žemėlapius

1. Nustatyk, kokie procesai vaizduojami I–III žemėlapiuose.
2. Kuriais amžiais jie vyko?
3. Nurodyk šių procesų priežastis ir rezultatus.
4. Paašškink, ką žymi kontūrinių žemėlapių sutartiniai ženklai A–T.

IV. Kompleksinės užduotys

A Iš Periklio kalbos. V a. iki Kr.

Mūsų valstybės santvarka nėra kaimynų įstaigų pamėgdžiojimas: mes patys greičiau esame kam pavyzdys, negu sekame kitais. Ši santvarka vadinasi tautos valdžia, nes remiasi ne tautos mažuma, o dauguma. Atsižvelgdami į skirtingus asmeninius poreikius mūsų įstatymai teikia visiems lygias teises, o, turėdami prieš akis politinę įtaką, užtikrina kiekvienam tokį jų laipsnį, kokį suteikia ne viena ar kita politinė partija, bet priklauso nuo garso, kurį kiekvienas įgyja savo šaunumu. Net ir neturtingam piliečiui, jeigu tik jis gali atlikti ką nors naudinga valstybei, dėl jo neaukštos padėties niekas netrukdo pasiekti garbės ir įtakos.

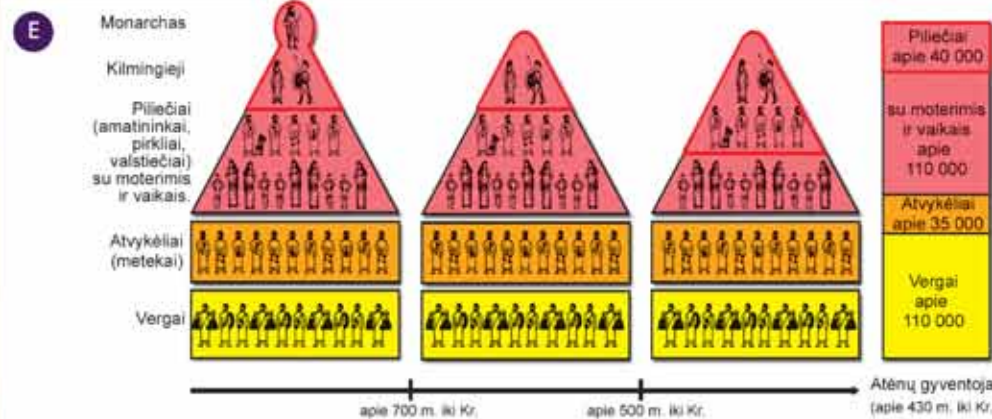
B Polibijus apie valdžios ypatumus. III a. iki Kr. pab.

Nurodžiau, kaip įvairios valdžios funkcijos pasiskirsto skirtingoms institucijoms. Kiekvieną kartą, kai konsulas išvyksta su savo pajėgomis, kurioms suteikti visi aukščiausi įgaliojimai, atrodytų, kad jam priklauso absoliuti valdžia. Tačiau konsulas privalo bendradarbiauti su Senatu ir Tautos susirinkimu, nes be jų pritarimo negali sėkmingai įgyvendinti savo valdžios. Yra žinoma, kokias siuntas turi gauti armija, tačiau maistas, rūbai, atlyginimas negali būti skirti be Senato dekreto, tad visi konsulo planai ir projektai gali tapti neefektyvūs, jei Senatas nesutiks. Senatas laimina arba atmets visus vado planus ir turi įgaliojimus paskirti kitą vadovaujantį konsulą baigiantis metams. Jei kalbėsime apie Tautą, tai konsulai privalo stengtis jos naudai, nesvarbu, kaip toll būtų nuo Romos, kadangi Tauta – tai piliečiai, kurie atmets arba patvirtina taiką ir kitus nutarimus. Be to, konsulai privalo atsiskaityti Tautai už savo veiklą. Tad išvada: konsulai privalo jokių būdu nepiktnaudžiauti Senato ir Tautos gera valia.

D 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos ištrauka

1 straipsnis
Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika.
2 straipsnis
Lietuvos valstybę kuria Tauta. Suverenitetas priklauso Tautai.

• Schema, vaizduojanti Aristotelio apibrėžtus valstybės tipus (pavyzdys – Atėnai).

?

1. Kurių antikos valstybių ir kokios valdymo santvarkos minimos A ir B šaltiniuose?
2. Savais žodžiais apibūdink A ir B šaltiniuose minimas santvarkas.
3. Kas yra A ir B minimi „tauta“, „piliečiai“, „senatas“, „tautos susirinkimas“, „konsulas“?
4. Kaip A šaltinio autorius prisidėjo prie minimos santvarkos kūrimo?

5. Remkis B tekstu ir paašškink, kaip buvo užkertamas kelias galimiems konsulo piktnaudžiavimams valdžia.
6. Nustatyk, kas vaizduojama C. Kokiam tikslui naudota? Su kuriuo iš rašytinių šaltinių siejasi?
7. Nustatyk, kuri E vaizduojama schema atitinka demokratiją, aristokratiją, monarchiją. Atsakymą pagrįsk.
8. Paašškink, kaip supranti D 1 ir 2 skirsnių teiginius. Kuo A ir B šaltiniuose aprašomų valstybių valdymas panašus ir kuo iš esmės skiriasi nuo egzistuojančio dabartinėje Lietuvoje?